

Гордеюк Алла Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», професор XAI
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7423-3673>
a.hordeiuk@khai.edu

DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2024.4.07>

КЛЮЧОВІ ЗМІНИ У ЗАКОНІ УКРАЇНИ «ПРО АВТОРСЬКЕ ПРАВО І СУМІЖНА ПРАВА: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД»

***Анотація.** Висвітлено зміни у законодавстві про авторське право і суміжні права, що відбулися з оглядом на такі чинники як диджиталізація суспільства, активний розвиток нових технологій та євроінтеграційні процеси в Україні. Виділено та проаналізовано нові нормативні положення, що визначаються у Цивільному кодексі України та оновленому Законі України «Про авторське право і суміжні права» стосовно: законодавчого закріплення оригінальності, як критерію охороноздатності об'єктів авторського права; правил розподілення інтелектуальних майнових прав на службові твори та твори, створені за замовленням; права особливого роду (*sui generis*) на неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою; сирітських творів та сирітських об'єктів суміжних прав. Визначено особливості правозастосування нових положень законодавства про авторське право і суміжні права.*

***Ключові слова:** інтелектуальна власність, авторське право і суміжні права, особисті немайнові права інтелектуальної власності, майнові права інтелектуальної власності, інтелектуальні права, оригінальність твору, службові твори, твори, створені за замовленням, право особливого роду (*sui generis*), неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою; штучний інтелект, сирітський твір, сирітський об'єкт суміжних прав.*

Постановка проблеми. Під час воєнного стану в Україні законодавець не залишив без уваги сферу інтелектуальної власності. Так, важливими подіями у зазначеній сфері було прийняття 1 грудня 2022 року та набуття чинності з 1 січня 2023 року кардинально оновленого Закону України «Про авторське право та суміжні права» (далі – Закон), який цивілісти позиціонують як новий Закон. Відповідне законодавство потребувало змін з оглядом на євроінтеграційні процеси у державі та активний розвиток технологій, що вимагало приведення чинних норм у відповідність до сучасних реалій. Попередній Закон України «Про авторське право і суміжні права», прийнятий у 1993 році, пережив 15 редакцій і вже не міг слугувати потужним правовим підґрунтям для вирішення накопичених проблем шляхом ефективного застосування норм інституту авторського права і суміжних прав в Україні.

Виклад основного матеріалу. Оновлений Закон містить низку новел, які мають зацікавити не тільки правознавців, а також творців об'єктів авторського права і суміжних прав, юридичних та фізичних осіб, які отримали інтелектуальні права за договором або законом, найманих працівників, що виконуючи трудову функцію, мають створювати відповідні об'єкти та їх роботодавців.

Отже, серед нововведень насамперед слід звернути увагу на визначення оригінальності твору як законодавчо закріпленого критерію його охороноздатності, що характеризує твір як результат власної інтелектуальної творчої діяльності автора та відображає творчі рішення, прийняті автором під час створення твору (п. 35 ст. 1 Закону) [1]. Оригінальність, як критерій правової охорони творів, визнавався у сфері авторського права та використовувався у судовій практиці і до його нормативної прописки. Але на сьогодні судді можуть застосовувати безпосередньо норму Закону у спорах про плагіат, роблячи висновки про наявність або відсутність оригінальності щодо інтелектуального творіння автора, яке є результатом прийняття його власних творчих рішень.

Також в Законі визначений новий підхід стосовно набуття майнових інтелектуальних прав роботодавцем на твір, створений працівником, що виконує трудові обов'язки за трудовим договором (контрактом). Аналогічні правила поширюються й на твори, створені за договором замовленням (тобто за умовами цивільного договору), однак при цьому за автором твору, створеного як за трудовим договором (контрактом), так і за замовленням, залишаються його особисті немайнові права, і законодавець не обмежує дизпозитивного регулювання відносин в сфері авторського права,

тобто про інші умови розподілу інтелектуальних майнових прав Законом не забороняється домовлятися (ст. 14 «Авторське право на службовий твір», ст. 15 «Авторське право на твір, створений за замовленням» Закону). Про інтелектуальні майнові права на службовий твір і твір, створений за замовленням прописано також у частинах 3, 4, якими було доповнено ст. 440 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), де йдеться про те, що майнові права інтелектуальної власності на твір, створений у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту), переходять до юридичної або фізичної особи, де або у якій працює автор, з моменту створення службового твору в повному складі, якщо інше не передбачено договором або законом. Майнові права інтелектуальної власності на твір, створений за замовленням, переходять до замовника з моменту створення твору у повному складі, якщо інше не передбачено договором або законом. Слід зазначити, що до змін у Законі стосовно правового режиму службових творів та творів, створених за замовленням цивілісти вказували на невідповідність змісту спеціального законодавства нормам ЦКУ, але виходячі з аналізу чинних нині норм, можна дійти висновку, що правовий режим розподілення інтелектуальних прав на службові твори та твори, створені за замовленням відповідно до Закону цілком відповідає нормам ЦКУ [1; 2].

Окрім того важливо звернути увагу на зміст об'язку другого ч. 2 ст. 14 Закону, де наголошується про право автора службового твору на винагороду, якщо інтелектуальні майнові права на твір переходять до роботодавця, але якщо посадові обов'язки працівника прямо передбачають створення службових творів відповідних видів, авторська винагорода може бути включена до заробітної плати працівника згідно із договором між працівником і роботодавцем. Відповідно до ч. 3 ст. 15 Закону автор твору, створеного за замовленням має право на винагороду, якщо інтелектуальні майнові права переходять до замовника. Окрім того у Законі не є категоричним правило щодо недоторканності службового твору та твору, створеного за замовленням. Так у ч. 3 ст. 14 визначається, що роботодавець має право доручити іншій особі завершити незавершений службовий твір, вносити зміни у завершений службовий твір, супроводжувати службовий твір ілюстраціями, передмовами, післямовами тощо, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) або іншим договором щодо майнових прав на службовий твір. Згідно з ч. 4 ст. 15 Закону замовник має право вносити зміни до твору, створеного за замовленням, супроводжувати його ілюстраціями, передмовами, післямовами тощо, якщо інше не передбачено договором замовлення [1].

Своєчасним нововведенням у Закон, особливо для фахівців у сфері ІТ, є правова конструкція, якою передбачається охорона прав на результати діяльності штучного інтелекту (Artificial Intelligence), таким чином український законодавець вперше врюгулював авторські права на результати його використання. Нові положення у Законі не настільки революційні, щоб наділити ав-

торськими правами штучний інтелект, засновуючись на тому, що людина ніякої інтелектуальної творчої праці не здійснює в процесі генерації нейронережам певного контенту (йдеться про створення штучним інтелектом неоригінальних об'єктів). Однак на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою (далі – КП), яка є по суті цим штучним інтелектом, відповідно до ст. 33 Закону поширюється правовий режим так званого права *sui generis*. Цей термін (*sui generis* – своєрідний, єдиний у своєму роді) походить від латинської та означає унікальність правової конструкції (акту, статусу, закону тощо), яка, незважаючи на наявність схожості з іншими подібними конструкціями, в цілому не має прецедентів. Формула «*sui generis*» використовується у різноманітних дисциплінах для позначення всього унікального у своєму роді, що не входить у звичайні параметри речей цього виду. *Sui generis* у праві – це юридичне поняття, яке застосовується до будь-якої справи, яка через свою унікальність вимагає особливого та унікального тлумачення органом влади. Так, у ст. 3 Закону прописано про те, що його положення спрямовані на охорону та захист особистих немайнових і майнових прав інтелектуальної власності, в тому числі суб'єктів права особливого роду (*sui generis*) на неоригінальний об'єкт, згенерований КП [1; 3].

Отже, зазначена вище ст. 33 Закону за ч. 1 визначає, що неоригінальним об'єктом, згенерованим КП, є об'єкт, який відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений в результаті функціонування КП без посередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта. Твори, створені фізичними особами з використанням комп'ютерних технологій не вважаються неоригінальними об'єктами, згенерованими КП. Відповідно до ч. 3 ст. 33 Закону у результаті утворення неоригінального об'єкта, згенерованого КП, особисті немайнові права не виникають, а згідно з ч. 4 ст. 33 цього нормативного акту обсяг майнових прав суб'єкта права особливого роду (*sui generis*) на неоригінальний об'єкт, згенерований КП, визначається ст. 12 Закону, в якій прописані майнові права інтелектуальної власності на твір. Тобто зміст цієї норми поширюється на авторів та інших правовласників КП, яка згенерувала неоригінальний об'єкт і передбачає, що вони можуть використовувати, створений штучним інтелектом твір, надавати дозвіл на його використання, передавати права на використання, продавати тощо. Тобто зазначені суб'єкти, виходячі з цього положення, мають майнові права інтелектуальної власності такі самі як і автор будь-якого, створеного особисто ним твору або правовласник, який отримав майнові інтелектуальні права за договором або законом. Право особливого роду (*sui generis*) на неоригінальний об'єкт, згенерований КП, спливає через 25 років, що обчислюються з 1 січня року, наступного за роком, в якому згенеровано неоригінальний об'єкт (ч. 5 ст. 33 Закону). Строк чинності права особливого роду (*sui generis*) на неоригінальний об'єкт, згенерований КП, спливає через 25 років, що обчислюються з 1

січня року, наступного за роком, в якому згенеровано неоригінальний об'єкт (ч. 6 ст. 33 Закону) [1].

Також довгоочікуваною новелою у Законі є унормування сирітських творів та сирітських об'єктів суміжних прав. Сирітський твір в загальному розумінні – це твір, де автор такого твору не відомий або неможливо знайти його. Відповідно до п. 51 ст. 1 Закону, сирітський твір, сирітський об'єкт суміжних прав – опрелюднені в Україні твір, фонограма, відеограма (у тому числі, що входить до складу аудіовізуального твору або іншої фонограми, відеорграми), зафіксоване виконання, щодо яких жоден із суб'єктів майнових прав за результатами ретельного пошуку не ідентифікований, а в разі ідентифікації такого суб'єкта (включаючи об'єкти, опрелюднені анонімно чи під псевдонімом) – його місцезнаходження не встановлене [1].

Правове регулювання сирітських творів має свою історію, наприклад, в Канаді їм надали правовий статус в 80-х роках XIX століття, а в США вперше цей термін почали використовувати у 90-х роках минулого сторіття. На той час постало питання стосовно доступу до творів, авторів яких не можуть встановити або знайти. Розробка схеми легального використання творів-сиріт було одним з пріоритетних завдань урядів країн ЄС в сфері права інтелектуальної власності. В 2012 році цей термін був включений ЄС до схваленої Європарламентом Директиви 2012/28/EU щодо деяких випадків використання сирітських творів та сирітських об'єктів суміжних прав. Велика Британія у свою чергу запровадила практику надання ліцензії на сирітські твори в 2013 році. Видача ліцензії передбачала полегшення доступу громадян до сирітських творів та захист прав правовласників на ці твори, із наданням авторам належної винагороди, якщо вони будуть встановлені або з'являться [4;5].

На сьогодні проблеми правового режиму використання сирітських творів та сирітських об'єктів суміжних прав у доктрині міжнародного і національного авторського права набули особливого значення під впливом динамічного розвитку цифрових технологій, диджиталізації більшості сфер людського життя і діяльності, невпинного зростання попиту суспільства на вільний доступ до інформації, знань, цифрового контенту культурної спадщини [6]. Враховуючи усі зазначені чинники, український законодавець вирішив актуальне питання правової регламентації сирітських творів та сирітських об'єктів суміжних прав у вітчизняному законодавстві про авторське право і суміжні права.

Використовувати сирітський твір дозволено на підставах визначених ст. 29 Закону, де у ч. 1 прописано, що дозволяється використання сирітських творів бібліотеками, музеями з відкритим доступом для відвідувачів, архівами або організаціями із збереження фондів аудіо-, відеозаписів способами відтворення з метою оцифрування, індексації, каталогізації, збереження або відновлення копії після вжиття заходів із ідентифікації та належного розшуку авторів, інших суб'єктів авторського права, що не призвели до ідентифікації

відповідних суб'єктів авторського права або віднайдення ідентифікованих суб'єктів. Відповідно до ч. 2 ст. 29 Закону набути статусу сирітського може опрелюднений на території України: 1) твір, опублікований у книзі, журналі, газеті або інших письмових виданнях, що містяться у колекціях бібліотек, музеїв з відкритим доступом для відвідувачів, в архівах або організаціях із збереженням фондів аудіо-, відеозаписів; 2) аудіовізуальний твір, що міститься в колекціях бібліотек, музеїв з відкритим доступом для відвідувачів, в архівах або організаціях із збереженням фондів аудіо-, відеозаписів. Частиною 3 ст. 29 Закону визначається підстава за якою сирітський твір втрачає свій статус і не може бути використаний способами, визначеними ч. 1 цієї норми. Цією підставою є заява, яка містить вмотивоване ствердження про наявність у заявника інтелектуальних прав на твір, зазначений у такій заяві, про підстави виникнення прав у суб'єкта (суб'єктів) авторського права на цей твір на строк їх чинності, а також контактні дані заявника. У наслідок втрати статусу сирітського твору, відповідний твір охороняється як об'єкт авторського права згідно з Законом. Правовий режим сирітських об'єктів суміжних прав аналогічно визначається ст. 44 Закону [1].

Аналізуючи питання правової регламентації сирітських творів та об'єктів суміжних прав, слід звернути увагу на проблему належного пошуку правовласників таких творів. Так, згідно зі ст. 1(1) Директиви ЄС з метою встановлення чи дійсно певний твір (об'єкт суміжних прав) має статус сирітського твору провадиться достатньо складна процедура пошуку авторів або інших правовласників у державі, яка є членом ЄС, або слід звернутися, якщо необхідно, до джерел, які є доступними в іншій країні. За результатами проведення ретельного пошуку, організація, яка його здійснювала, має надати наступні дані: про результати ретельних пошуків; про використання сирітських творів (об'єктів суміжних прав) згідно з положеннями Директиви ЄС; про будь-які зміни стосовно творів або об'єктів суміжних прав, що визнаються сирітськими; контактну інформацію про зацікавлену організацію. В українському Законі щодо належного пошуку інформації про твір, який претендує на статус сирітського визначається у ч. 4 ст. 29 наступне: порядок та умови дозволеного використання сирітських творів, що включають порядок та умови вжиття заходів щодо ідентифікації та належного розшуку відповідних суб'єктів авторського права, набуття та втрати статусу сирітського твору, ведення реєстру сирітських творів, визначаються Кабінетом Міністрів України (КМУ). Так, від 15.12.2023 р. КМУ було прийнято постанову за № 1312 «Про затвердження Порядку набуття та втрати статусу сирітських творів, фонограм, відеограм та зафіксованих у них виконань, умов їх дозволеного використання та ведення реєстру», в якій визначена процедура розшуку суб'єктів авторського права і суміжних прав як правовласників відповідних творів через подання оголошення про пошук, що повинно бути опубліковано на офіційному сайті Національного органу інтелектуаль-

льної власності (НОІВ). У пошуку мають бути використані всі доступні бази, зокрема й міжнародні, за результатом пошуку всі необхідні документи слід подати на розглядання у НОІВ, який і буде ухвалювати рішення про включення відповідних творів або об'єктів суміжних прав у реєстр сирітських творів [1;5;7].

Прициповим питанням у тематиці сирітських творів є їх розмежування з об'єктами авторського права та суміжних прав, які після того, як спливає строк правової охорони, переходять у правовий режим суспільного надбання. Тобто питання в тому, чи можна сприймати сирітські твори як суспільне надбання? У відповіді на таке питання слід звернутися до норм Закону де у ч. 3 ст. 32 прописано про те, що закінчення строку чинності майнових прав на твір означає перехід твору в суспільне надбання. Твори, які стали суспільним надбанням, можуть вільно, без сплати винагороди, використовуватися будь-якою особою, за умови дотримання особистих немайнових прав автора, що передбачаються ст. 11 Закону. Відповідно до ч. 1 ст. 46 Закону об'єкти суміжних прав, які стали суспільним надбанням, можуть вільно без сплати використовуватися будь-якою особою, за умовою дотримання інтелектуальних прав суб'єктів суміжних прав, що передбачаються ст. 37 Закону. Таким чином, в суспільне надбання переходять об'єкти авторського права і суміжних прав, на які сплинув строк правової охорони і за цією підставою вони можуть вільно використовуватися у суспільстві та державі. На відміну від об'єктів, що становлять суспільне надбання, сирітські твори та сирітські об'єкти суміжних прав є такми, що підлягають правовій охороні, тобто захищені правом інтелектуальної власності і на їх використання встановлений певний правовий режим законодавством про авторське права і суміжні права.

Висновки

Проведений у даній роботі аналіз деяких новел законодавства про авторське право і суміжні права дозволяє зробити наступні висновки:

1. У новому Законі визначений критерій оригінальності твору як ключова ознака його охороноздатності, що характеризує твір як результат власної інтелектуальної творчої діяльності автора та відображає творчі рішення, прийняті автором під час створення твору (п. 35 ст. 1 Закону). Такий підхід законодавець має позитивно вплинути на судову практику у спорах про плагіат та сприяти більш уніфікованому та коректному підходу суддів щодо оцінки прийнятих автором оригінальних творчих рішень у процесі створення твору, які відповідають пріоритетній формулі стосовно визначення оригінальності твору через виділення його юридично значущих ознак: «не важливо про що, а важливо як»;

2. Законодавець скорегував правовий режим службових творів та встановив, що роботодавець набуває майнові інтелектуальні права на твір, створений працівником, що виконує трудові обов'язки за трудовим договором (контрактом), а також визначив аналогічні положення щодо прав замовника на твір, створений за замовленням,

при цьому за творцем (автором твору) залишаються його особисті неманові права. Однак важливим є те, що у Законі не обмежується можливість дизпозитивного регулювання відносин між зазначеними суб'єктами авторського права, тобто принцип свободи договору не порушується. До того ж даним нововведенням було забезпечено відповідність норм спеціального Закону нормам ЦКУ у правовій регламентації службових творів.

3. Законодавчою інновацією у українському законодавстві є норми, які вперше регламентують охорону інтелектуальних прав на результати роботи штучного інтелекту (Artificial Intelligence). Так, на неоригінальні об'єкти, згенеровані КП (штучним інтелектом) відповідно до ст. 33 Закону, поширюється правовий режим права особливого роду «sui generis». Він передбачає, що неоригінальним об'єктом, згенерованим КП, є об'єкт, який відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений в результаті функціонування КП без посередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта. В результаті утворення неоригінального об'єкта, згенерованого КП, особисті немайнові права не виникають, майнові ж права на нього передбачаються для творців цієї КП (штучного інтелекту) й інших правовласників та відповідають обсягу майнових прав інтелектуальної власності на звичайний твір.

4. Включені у Закон правові положення щодо сирітських творів та сирітських об'єктів суміжних прав – це данина євроінтеграційним процесам, що відбуваються в Україні у сфері інтелектуальної власності навіть під час воєнного стану, враховуючи те, що вирішення проблеми правової охорони сирітських творів позиціонується як одне із пріоритетних завдань країн ЄС в зазначеній сфері відповідно до Директиви 2012/28/EU. Новітні положення стосуються об'єктів авторського права і суміжних прав автори або інші правовласники яких невідомі або невідоме їх місце знаходження. Для встановлення статусу сирітських творів щодо відповідних об'єктів передбачена складна процедура, яка на сьогодні визначається не тільки Законом, а конкретизована у «Порядку набуття та втрати статусу сирітських творів, фонограм, відеограм та зафіксованих у них виконань, умов їх дозволеного використання та ведення реєстру», що затверджений постановою КМУ від 15.12.2023 р. КМУ за № 1312. Прийняття цього Порядку свідчить про створення механізму реалізації норм оновленого законодавства про авторське права і суміжні права, зокрема стосовно сирітських творів.

Бібліографічні посилання

1. Про авторське права і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. URL:<https://zacon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.

2. Цивільний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zacon.rada.gov.ua/laws/show/435-15Text>.

3. Право sui generis. URL: <https://kopirait.com.ua/pravo-sui-generis/>

4. Піхурець О.В. Проблеми використання «сирітських творів». URL:http://unvid.edu.ua/general/publishing/konf/19-20_05_2017/pdf/62.pdf.

5. Directive 2012/28EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on certain permitted uses of orphan works. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:299:0005:0012:EN:PDF>.

6. Приходько Л. «Сирітські твори» як об'єкти авторського права: поняття, правовий режим використання. URL: <https://C:/Users/allal/Downloads/154-Text%20статті-449-1-10-20220830.pdf>.

7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку набуття та втрату статусу сирітських творів, фонограм, відеограм та зафіксованих у них виконань, умов їх дозволеного використання та ведення реєстру» від 15.12.2023 р. № 1312. URL: <https://zacon.rada.gov.ua/laws/show/1312-2023-n#Text>.

Зразок для цитування:

Гордеюк А. Ключові зміни у законі України «про авторське право і суміжна права: аналітичний огляд». Пропілії права та безпеки: наук. журнал. Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2024. №4. С. 56-60. DOI: 10.32620/pls.2024.4.07.